

מוציא שם רע

שי בגון

ראשי פרקים:

- א. הקדמה
- ב. שיטת רש"י
- ג. שיטת רבנו תם
- ד. שיטת היד-רמ"ה
- ה. סיכום

א. הקדמה

התורה בספר דברים¹ מביאה את דינו של המוציא שם רע על אשתו:

"כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה, ושם לה עלילת דברים והוצא עליה שם רע ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים... ואמר אבי הנער[ה] אל הזקנים את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה, והנה הוא שם עלילת דברים לאמר לא מצאתי לכתך בתולים ואלה בתולי בתי... ולקחו זקני העיר ההוא את האיש ויסרו אתו, וענשו אתו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל... ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בתולים לנער[ה], והוציאו את הנער[ה] אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה ובערת הרע מקרבך"

בפסוקים אלו אנו יכולים לזהות מספר ענינים, ומספר דיונים משפטיים. ישנה התביעה הראשונית של הבעל המביא את אשתו לבית הדין וטוען כי לא מצא לה בתולים. בתביעה זו גלום עונש מוות לאישה, אם ימצא שזינתה, או במקרה ולא יצליח הבעל להוכיח זאת בעדים, יוכל הוא, על כל פנים, להפסידה כתובתה בטענת "פתח פתוח מצאתי"². תביעה נוספת שקיימת כאן הנה תביעת האב לבעל אחרי

1. פרק כב פס' יג-כא.

2. עיין בהרחבה סוגית פתח פתוח במסכת כתובות דף ט, ואכמ"ל.

שנמצאה טענתו שקרית - והבעל נעשה מוציא שם רע. בתביעה זו קיים פן ממוני - חיוב מאה הכסף כקנס לבעל, ואף פן של חיוב נפשות לעדי הבעל אם נמצאו זוממים. המשנה בתחילת סנהדרין מביאה מחלוקת תנאים לגבי מספר הדיינים הנדרשים לדין של המוציא שם רע על אשתו:

"האונס והמפתה והמוציא שם רע בשלשה דברי רבי מאיר, וחכמים

אומרים מוציא שם רע בעשרים ושלשה מפני שיש בו דיני נפשות"

בגמרא³ מובאים שמונה העמדות למחלוקת זו באיזה מקרה בדיוק יצטרכו כ"ג דיינים, באיזה יספיקו שלשה בלבד ואיזה דיני נפשות יש בו. הראשונים נחלקו בהבנת אותן העמדות, האם מדובר כאן בדיון הראשוני שבו תובע הבעל את אשתו, או שמא מדובר בדיון הנלווה - חיוב הבעל מאה כסף. כמו כן צריך להבין מהם אותם דיני נפשות שעליהם מדברים חכמים: נפש העדים או נפש האשה. במאמר זה ננסה לבחון כמה משטות הראשונים המרכזיות.

ב. שיטת רש"י

רש"י מבין כי במשנה מדובר בדיון הראשוני בו בא הבעל להפסיד כתובת אשתו. ר"מ אומר בשלשה מכיון שאין כאן כל חיוב נפשות. לחכמים, על פי העמדות השונות בגמרא יש כאן חשש לחיוב מיתה באשה ולכן ככל דיני נפשות נצטרך לדון בפני עשרים ושלשה דיינים.

האמורא הראשון המסביר את המחלוקת הוא עולא הטוען כי חכמים ור' מאיר חולקים בחשש ליציאת לעז על הדיינים, כלומר: אם יבואו עדים שזינתה באמצע הדיון הממוני ויצטרכו להוסיף עוד דיינים לדון ד"נ [דיני נפשות]: האם הוספה זו נחשבת הוצאת לעז על דיינים ראשונים כאלו אינם יודעים לדון (כחכמים), או שאין זה לעז מכיון שכולם יודעים שקודם דנו ד"מ [דיני ממונות] ועכשיו דנים ד"נ ולא יצא לעז על הדיינים (ר"מ).

לשיטת חכמים ע"פ הסברו של עולא יוצא כי בכל מקרה בו הבעל תובע את אשתו, אפי' אין עדים שיסייעו אותו, ידונו לו בעשרים ושלשה.

על העמדה זו של עולא מקשה הגמ' מתוספתא⁴:

וחכמים אומרים: תבעו ממון בשלשה, תבעו נפשות - בעשרים ושלשה.

3. דף ח.ט:

4. סנהדרין פ"א ה"ב.

מכאן יוצא שיש לכאורה אפשרות גם לחכמים בה ידונו רק שלשה דיינים, אך לעולא אין כל אפשרות כזו! בפתרון, רבא ור' חייא בר אבין תרגמו תוספתא זו בדיון המשני, כלומר אחרי שהוזמו עדי הבעל וממילא נתחייב הלה לאב מאה כסף, וממילא אין להקשות משם על עולא המדבר בדיון הראשוני - תביעת הבעל.

העמדה נוספת למחלוקת ר"מ וחכמים שייכת לרבה⁵, לפיה כו"ע לא חוששים ללעז שיצא על הדיינים (כר"מ דעולא), ולכן אם בא הבעל לדון ללא עדים שזינתה אשתו ידונו לו שלשה דיינים בלבד. אך המחלוקת היא בחשש לכבוד הדיינים הראשונים, דהיינו: אם כבר התכנסו עשרים ושלושה דיינים במצב בו רצה הבעל להביא עדים ולחייב את אשתו מיתה, אך הבעל לא הצליח למצוא עדים כאלו, ורוצה עכ"פ להפסידה כתובתה. ר"מ אומר מכיון ששוב אין כאן ד"נ יתפזרו הדיינים שאין בהם צורך ומספיקים שלושה לדון לו ד"מ. אך חכמים חוששים לכבודם של הראשונים שהתכנסו וא"א לפזר אותם סתם כך, ולכן ידונו לו ד"מ כל העשרים ושלושה שהתכנסו.

הגמרא מביאה עוד העמדות נוספות למחלוקת הבנויות על הבסיס של חוששים גם ללעז וגם לכבודם של הראשונים. העמדות אלו בנויות על מחלוקת תנאים שונות שלפיהם לחכמים יהי כאן חיוב מיתה - העדים והראיות מספיקים לד"נ, אך לר"מ עדים אלו יהיו פסולים לד"נ ולכן יהי כאן רק דיון ממוני:

אביי ור' פפא⁶ מעמידים את המחלוקת בהתראה: לחכמים הייתה ההתראה שהתרו העדים מספיקה ולכן קיים כאן חיוב מיתה וצריך עשרים ושלושה דיינים, אך לר"מ התראה זו אינה מועילה לחיוב נפשות ומספיקים שלשה דיינים להפסידה כתובתה.

---

5. בגמ' שלפנינו רבא, אך רש"ל גורס כאן רבה בהתאם להמשך המהלך בו רבא מתרץ קושיא על עולא.

6. אביי מעמיד בהתרו בה סתם, בלי פירוט של סוג המיתה שתתחייב (סקילה). ר' פפא מעמיד בשלא התרו בה כלל אך זו אשה "חברה", כלומר בקיאה בדיינים ובהלכות, ולגבי "חברים" ישנה מחלוקת אם צריכים התראה או לא.

רב אשי מעמיד את מחלוקתם לא בדיון הקלאסי של מוציא שם רע אלא במצב בו התרו באשה מלקות ולא מות⁷. במצב כזה לא תתחייב האשה מיתה אלא מלקות. ומחלוקת ר"מ וחכמים הנה במספר הדיינים הנדרשים לחיוב מלקות⁸. רבינא ועוד שני תירוצים בגמ' מעמידים את המחלוקת במצבים שונים של פגמים בעדות⁹. חכמים יסברו בכל מחלוקת שכזו כתנא שמקבל את העדות למרות הפגם, ולכן יש חיוב מיתה באשה וצריך כ"ג דיינים. אך ר"מ סובר כתנא שפוסל עדות זו, ולכן לר"מ ישנו רק דיון ממוני ניתן לקיימו בשלשה דיינים.

הבעיתיות בשיטת רש"י

שיטת רש"י הינה שיטה בעיתית ביותר מבחינת פשט המשנה והגמרא. ר"ת¹⁰ מקשה על רש"י מספר שאלות מתוך הבנת פשט הגמרא: במשנתנו שנינו את המוציא שם רע יחד עם האונס והמפתה, אם כן מסתבר שיש דמיון בין המקרים, אך לשיטת רש"י שהמוציא שם רע זה דיון ממוני בכתובה מה הקשר לאונס ומפתה שהם קנסות? ועוד הרי האונס והמפתה ושאר הדיונים המוזכרים במשנה הם במומחים ואילו הדיון בכתובה הוא בהדיוטות? כמו כן עצם המושג "מוציא שם רע" משמש בד"כ לתאור חיוב הקנס של מאה הכסף, ולא לתאור התביעה הראשונית של הבעל?

7. האשה עברה בלאו, אך לאו זה "נתן לאזהרת מיתת בי"ד" כלומר בא להזהיר על מיתה ולא על מלקות. אי"כ תירוץ זה אתי רק למ"ד לאו שנתן לאזהרת מיתת בי"ד לוקין עליו אם א"א לחייבה מיתה והתרו בה מלקות.

8. כמחלוקת חכמים ורבי ישמעאל במשנה: "מכות בשלשה. משום רבי ישמעאל אמרו: בעשרים ושלשה".

9. רבינא מעמיד במחלוקת ר' יוסי ורבי בדעת ר"ע במקרה שאחד מהעדים נמצא קרוב או פסול, האם נחשיב עד זה שנפסל כחלק מכת העדים וממילא יפסלו כולם, או שמא נחשיב את העדים שנותרו כעדות בפני עצמה. העמדה נוספת בגמרא תולה את מח' ר"מ וחכמים כאשר העדים שראו את המעשה לא היו עדי ההתראה, האם במקרה זה תועיל העדות לחייב מיתה או שמא צריך בנפשות שיהיו עדי המעשה גם העדים המתרים. העמדה האחרונה מדברת במקרה בו העדים נמצאו מוכחשים בבדיקות.

10. בתוס' ד"ה "מוציא" בדף ח ע"א.

רש"י הסביר את המושג "לעז" שבגמרא כחשש שמא יבואו עדים שזינתה האישה, אך המושג "לעז" לא משמש בד"כ לתאור מצב שכזה אלא לתאור דבר שיראה כשיקרי "נמצא אתה מוציא לעז על גיטים הראשונים..."¹¹?

נוסף לאלו עוד התקשה ר"ת מדוע, לפי שיטת רש"י, אומרת הגמרא "דונו לי מיהא..." וכן "תבעו ממון..." : אם כל הדיון הוא בהפסד הכתובה, מה "בוער" לבעל לתבוע את אשתו כל זמן שהיא לא תובעת ממנו לפרוע את הכתובה? וגם אין כל תביעה מצד הבעל בנושא הכתובה הרי הבעל הוא הנתבע תמיד לשלם, ואין לשון תביעה נופל על רצון הבעל להפטר מתשלום כתובתה?

הגמרא אומרת "ובמקום דאיכא נפשות..." , משמע שמדובר בממון המגיע לידי נפשות, אך לפי הסבר רש"י הממון של הכתובה ודיני הנפשות של האישה הם שני דיונים נפרדים שאינם קשורים זה לזה?

ר"ת אף מביא קושיא מה"ר פרץ, לשיטת ר"מ במסכת כתובות שכתובה היא מדאוריתא אין הבעל נאמן כלל להפסידה בטענת פ"פ, שהרי כל היסוד לנאמנות הבעל הוא מתוך הנחה שמדובר בתקנת חכמים שהם תקנו כתובה והם האמינו לבעל בטענת פ"פ. א"כ אם אין לבעל עדים לחייבה נפשות לא יוכל להפסידה כתובתה, אין לר"מ מצב ביניים שיצריך רק שלושה דיינים?

מפאת הקושיות הללו העדיף ר"ת ללכת בדרך אחרת בהבנת הסוגיא. את שיטת ר"ת נבאר אי"ה בהמשך המאמר.

המהר"ם שיק¹² מנסה לישוב קושיות ר"ת על שיטת רש"י :

לר"מ הסובר כתובה דאוריתא יצטרכו בה דיינים מומחים כמו הקנס שבאונס ומפתה, ולכן נקטו אותה ביחד עם האונס והמפתה במשנה. אולם בפועל כדי שלא תנעל דלת וירצו הנשים להתחתן הקלו בגבית הכתובה והצריכו רק הדיטות¹³, אבל

11. המקרה מופיע במסכת גיטין (ה:) בר הדיא התייעץ עם רב אחי שהיה ממונה על עניני גיטין לפני שהביא גט והלה אמר לו שעליו לדקדק בגט על כל אות ואות (שתהיה כתיבה לשמה), אח"כ הלך בר הדיא אל ר' אמי ור' אסי והם אמרו לו שאין צורך לדקדק כ"כ בגט ואף אם יחשוב לנהוג לחומרא כר' אחי הרי הוא מוציא לעז על הגיטין הראשונים שלא דקדקו בהם כך, ויראה כאילו גיטים אלו פסולים והולדות מאותן גרושות ממזרים.

12. בחידושו על דף ח. ד"ה "וחכמים אומרים".

13. מצינו בדף ב: לדעת ר' אבהו ורבא שלמרות שמהתורה צריך שלושה דיינים מומחים בכל דיני הממונות, כדי שלא תנעל דלת בפני לווים הקלו חכמים והצריכו רק מומחה יחיד או שלשה הדיוטות.

להפסידה כתובתה, שזה לא שכיח, העמידוהו על דין דאוי והצריכו מומחים כמו במוציא שם רע הקלאסי ולכן כינו את הבא להפסיד כתובה במשנה "מוציא שם רע" מפני הדמיון הזה.

את הקושיא על המובן של לשון "לעז" בשיטת רש"י מתרץ המהר"ם שיק¹⁴ ואומר, כי מה שאמרנו חוששים ללעז אין הכוונה ללעז שיצא על הדיינים כי בזה באמת לא שייך שם לעז. אולם אנו חוששים כאן ללעז שיצא על האשה, וממילא תורע חזקת הכשרות שלה, שהרי לכל אישה יש חזקת כשרות ואין אנו חוששים בד"כ לזנות בעדים¹⁵, אך אשה זו שיצא עליה לעז ממילא נחשוש עתה לעדים שיבואו, שהלעז מרע לחזקה.

ממילא תיושב גם קושית התוס' על הקשר בין הדיון הממוני לדיון בנפשות שע"י הדיון הממוני יוצא לעז ומורעת החזקה ואנו מגיעים לידי נפשות.

את קושית ה"ר פרץ מנסה המהר"ם שיק¹⁶ להסביר, שאע"פ שר"מ סובר כתובה היא מדאורייתא תועיל לו חזקה שאין אדם טורח בסעודה ומפסידה כאשר רוצה גם לגרשה. חזקה זו אמנם לא תועיל להפקיע הקדושין כמקח טעות מ"מ כשבא להפסידה כתובתה בלבד תועיל טענה זו. והשתא דאתינו להכי לומר שהוא רוצה לגרשה מובנת גם הלשון בגמרא של "דונו לי מיהא..." - הבעל רוצה עכשיו לגרשה ולכן עכשיו אקטואלי עבורו הדיון הממוני.

אמנם הצליח המהר"ם שיק ליישב את שיטת רש"י, אולם תירוצים אלו נראים לענ"ד דחוקים למדי ולכן לא סברו כך גם התוס'.

היד-רמ"ה¹⁷ ג"כ התקשה בשיטת רש"י והביא כמה קושיות נוספות:

הגמרא פותחת בשאלה "וכי יש בו דיני נפשות מאי הוי?", כלומר ברור לגמרא שיש כאן דיני נפשות ממש, אך אנו דנים רק בפן הממוני שלהם, א"כ "מאי הוי" אז

ר' אבהו ורבא מצאו תקדים לביסוס קולא על החשש של נעילת דלת בדברי ר' חנינא (בדף לב.) שם פוטר ר' חנינא את הדיינים מהצורך לדרוש ולחקור בדיני ממונות כדי לפשט את ההליך המשפטי על מנת שלא תנעל דלת בפני לווים.

14. ד"ה "ועוד".

15. ע"פ התוס' בכתובות ב. ד"ה "שאם", בסופו: "זנות דאתי לידי מיתה, דהיינו בהתראה ובעדים - לא שכיח".

16. ד"ה "וקושיית".

17. בחידושו על דף ט: ד"ה "ורבינו".

מה אם יש גם דיני נפשות הרי אנו לא עוסקים בהם. לפי רש"י עונה עולא שדיון זה עשוי להגיע לידי נפשות ע"י יציאת לעז. הרי התשובה אינה ממין השאלה: שאלת על דיני נפשות שיש, ואתה עונה שזה עשוי לבוא לידי נפשות?

ועוד מקשה היד-רמ"ה להסברו של רש"י בשיטות שאר האמוראים שסוברים שלכו"ע חישנין ללעז והם מעמידים את המחלוקת בעדים שהגיעו: לר"מ אינם מצליחים לחייב מיתה ולרבנן מצליחים. אך אם חוששים ללעז דהיינו שיבואו עדים א"כ תחשוש גם בשאר המקרים שמא יבואו עדים נוספים ואז גם לר"מ יצטרכו לדון בכ"ג, אע"פ שהעדים עכשיו אינם מועילים לחיוב נפשות שייך כאן תביעה להפסידה כתובתה הרי ממילא כשתומת האישה בבי"ד תתבטל הכת? רש"י ניסה לעקוף קושיא זו ולחלק: כאשר אין כלל עדים אני אחשוש שמא יבואו עדים שלא ידענו עליהם, אך כאשר הבעל הביא עדים מוכח שהוא חיפש אחריהם ואלו העדים שמצא, ומכיון שלא הביא עוד אנו תולים שאין יותר עדים ולא חוששים שמא יבואו. אך היד-רמ"ה לא מקבל סברא זו, שהרי על הבעל לא מוטל לחפש את כל העדים, שמא אחרי שמצא הבעל כת זו הפסיק לחפש ועדיין ישנם עדים נוספים שיבואו, ונחשוש ללעז?

תמיהה נוספת שמעלה היד-רמ"ה: לפי אב"י ושאר האמוראים שמעמידים את חכמים במצב שיש עדים שמחייבים אותה מיתה, א"כ מה שייך כאן תביעה להפסידה כתובתה הרי ממילא כשתומת האישה בבי"ד תתבטל הכתובה? ולכן היתה הגמרא צריכה לומר במקום "וכי יש בו דיני נפשות..." "והרי הוא דיני נפשות..." וממילא תופסד כתובתה ולא יהיה כלל בטוי לפן הממוני שבסוגיא זו? בעקבות קושיות אלו דחה גם היד-רמ"ה את פירושו של רש"י ובאר באופן שונה את כל הסוגיא. נביא גם את שיטתו אי"ה בהמשך המאמר.

ניתן לדחוק וליישב גם קושיות אלו של היד-רמ"ה על רש"י. לפי קושיתו הראשונה על נוסח שאלת הגמרא ניתן להסביר שהמקשן התכוון "וכי יש בו דיני נפשות" וכי יש בו פוטנציאל לדיני נפשות, מ"מ עכשיו כשאין עדים "מאי הוי"? ועל כך משיב עולא שחוששים ללעז, מה שיתווספו הדיינים אח"כ לא יועיל כי כבר יצא הלעז.

את קושיתו השניה של היד-רמ"ה ניתן ליישב ע"פ המהר"ם שיק שהבאנו. הראנו כי לפני תביעת הבעל יש לאשה חזקת כשרות המורעת ע"י הלעז שמוציא עליה הבעל. בגלל הרעה זו של החזקה אנו מתחילים לחשוש שמא יבואו עדים לגבות את טענת הבעל. במקרים אלו שמביאים האמוראים בהם באו כבר עדים אך לא הצליחו

לחייב את האשה מיתה, ממילא תושב לאשה חזקת הכשרות שלה ונפסיק לחשוש שמא יבואו עדים נוספים. ולכן נוקטת הגמרא לשון "כו"ע חישינן ללעז..." כרבותא לר"מ שאע"פ שנחשוש ללעז אם לא באו עדים, מ"מ ברגע שהגיעו עדים ולא הצליחו לחייב את האשה מיתה ממילא יופסק הלעז.

רש"י עצמו לא הלך בעקבות ר"ת והיד-רמ"ה מפני שהם הביאו בפרושיהם כמה חידושים שרש"י לא קבל. את החידושים נביא אי"ה בתוך שיטותיהם של ר"ת והיד-רמ"ה.

עוד התקשינו אנו בשיטת רש"י בהסברו לשיטת רבא¹⁸, שחוששים לכבוד הראשונים ולא ללעז, אומר רש"י: "שאמר הבעל להביא עדים... ולא מצא". נשאלת השאלה האם אין כאן בעיה של "צריך לברר"¹⁹ וממילא לר"מ (לפי הלשון הראשונה ברש"י שם) או לחכמים (לפי הלשון השניה ברש"י שם) תתבטל לגמרי תביעת הבעל? כדי לחדד את הקושיא צריך לחלק בין שני השלבים המתרחשים כאן: בשלב הראשון רוצה הבעל לחייב את אשתו מיתה, דין זה נחשב דין פלילי ובו יש לבי"ד אינטרס מיוחד לדאוג לביעור הרע מקרב הארץ. בדין פלילי אין כלל את דין "צריך לברר" - לא יתכן שיסתובב רוצח חפשי רק בגלל שהתובע אמר להביא שתי כתי עדים ומצא רק כת אחת כשרה. אולם אחרי שלא נמצאו עדים כלל בטל הדין הפלילי, אך עדיין הבעל רוצה לתבוע את אשתו לדין אזרחי להפסידה כתובתה. ונשאלה השאלה: האם יכול הבעל להפסיד כתובתה עכשו אחרי שלא ברר דבריו? התירוץ לשאלה זו פשוט. דין זה של "צריך לברר" הוא דין בתובע המברר טענותיו. במקרה שלפנינו המעבר מדין פלילי לדין אזרחי גורר אחריו שנוי בתובע: מבי"ד בדין הפלילי, לבעל בדין האזרחי. מכיון שהשתנה התובע אין כאן בעיה של צריך לברר דברי התובע שהרי הבעל טוען כעת את טענותיו מחדש. לעומת זאת, שנוי זה בסוג הדיון לא ישפיע על החשש לכבוד הראשונים שעדיין קיים. החשש לגבי

18. דף ח. ד"ה "והכא כגון..."

19. סוגית "צריך לברר" מובאת באריכות בדף כג: ועינה חיובו של בעל הדין לברר את טענותיו שהוא טוען בפני בית הדין, שאם לא יעשה כן תתבטל תביעתו וביה"ד לא יזדקק לדינו. רש"י על הסוגיא שם (ד"ה "מחלוקת..." ואילך) מביא שתי גרסאות: ללשון הראשונה ר"מ סובר שצריך בעה"ד לברר דבריו ואם אמר שיביא כת עדים ולא הביא - תתבטל תביעתו. ולרבנן אין צריך בעה"ד לברר דבריו. בלשון השניה הופך רש"י את הדעות: לחכמים צריך בעה"ד לברר דבריו, ולר"מ אי"צ לברר. עיין שם באורך.

כבוד הראשונים הוא בכל מצב בו אני מחליף את הרכב הדיינים במהלך דיון על מקרה. כיון שכאן אנו ממשיכים לעסוק באותו מקרה אנו חוששים לכבוד הראשונים.

ניתן ליישב בפשטות באופן אחר ולומר כי טענתו הראשונית של הבעל כי יש לו עדים לא נטענה כלל בפני בי"ד אלא בפני שמש או פקיד שדאג לאיסוף הדיינים ע"פ הטענה. אולם מכיוון שלא נטענה הטענה בפני בי"ד כלל אין היא מחייבת ולא חל עליה דין "צריך לברר".

ג. שיטת ר"ת

ר"ת²⁰ חולק על רש"י וסובר שמחלוקת ר"מ וחכמים עוסקת בדיון השני: חיוב הבעל מאה כסף, ולא בהפסד כתובת האשה. אולם למרות שבטלה טענת הבעל עדיין קיים חשש מסוים שמא יבואו עדים חדשים ותתחייב האשה מיתה בשנית וחשש זה הוא דיני הנפשות שיש כאן לחכמים.

חידושו של רבנו תם מתמקד בדברי עולא "חוששים ללעז": במקרה זה לא הוזמו עדי הבעל, שאז לכו"ע אין חוששים ללעז שהרי ברור שהבעל מחזר אחר עדי שקר, אלא הוכחו עדי. כאשר נמצאו העדים מוכחשים עדיין שייך לחשוש שמא אכן זינתה האשה, שהרי אין את החידוש שבעדים זוממים בהם אתה מאמין לאחרונים ולא לראשונים²¹, ואם כן עדיין קיים החשש שמא יבואו עדים נוספים שזינתה. ר"ת מחדש שלמרות שאינך יודע למי להאמין: לעדי הבעל או לעדי האב המכחישים, אעפ"כ קיים דין מוציא שם רע והבעל ישלם מאה כסף. (רש"י והיד-רמ"ה לא קבלו חידוש זה. הם סוברים שכל דין המוציא שם רע שייך רק במקום שהוזמו עדי הבעל, שאז מוכח שטענת הבעל היתה שקרית, ולכן בחרו לפרש אחרת מר"ת את הסוגיא). הגמרא מביאה את התוספתא ממנה קשה לעולא. בתוספתא זו רואים כי ייתכן מצב בו גם לחכמים תידון תביעת האב בפני שלשה, אולם לעולא החושש תמיד שמא יבואו עדים נוספים ויצא לעז על הדיינים איך יתכן מצב כזה?

20. דבריו מובאים הן בתוסי' על אתר, והן בספר הישר חלק החידושים סי' תרנח.

21. הגמרא בדף כז. מסבירה כי עד זומם הוא חידוש "מאי חזית דסמכת אהני, סמוך אהני!", כלומר: יש לפנינו שתי עדויות סותרות א"כ מנין נדע לאיזו עדות להאמין? ולכן חידשה התורה דוקא בעדים זוממים שנסמך על הכת המזימה ולא על המוזמת. אולם בעדים מוכחשים לא חידשה תורה ואין אנו יודעים מעצמינו על איזה כת נסמך.

את תירוץ הגמרא לקושיא מהתוספתא מסביר ר"ת בפשטות ע"י חילוק זה שבין הזמה בה אין חשש לעדים נוספים ולכן גם לרבנן אין חשש ללעז, להכחשה שבה יש חשש לעדים נוספים שיגיעו וחכמים חוששים במצב כזה שיצא לעז על דיינים הראשונים שהיו צריכים להוסיף עליהם. ולכן עיקר הדגש בתרגומם של ר' חייא בר אבין ורבא לתוספתא נעוץ בעובדה שהתוספתא מדברת במצב של הזמה דווקא. ר"ת הוסיף כי ההזמה שבתוספתא הייתה דווקא לפני גמר דין שאז לא מתחייבים העדים הזוממים מיתה, אחרת יהיה הדיון הנוסף בפני כ"ג לכו"ע שהרי בו יחיבו את העדים הזוממים מיתה²². אבל עכשיו שאין חיוב מיתה בזוממים יהיה הדיון הנוסף בפני שלושה בלבד.

רבה⁵ לא חושש ללעז שיצא על הדיינים. אולם לשיטתו קיים חשש לכבוד הראשונים, כאשר מביא האב עדי הזמה, וטרם שמיעת עדותם מתפזר מושב בית הדין ונשארים שלשה. לר"מ מספיקים שלשה אלו לדון לאב דיני ממונות בבעל לחיבו מאה כסף ואין חשש לכבוד הראשונים שהלכו. אולם חכמים חוששים לכבודם של אלו שהלכו שמא יאמרו שאין בהם ממש²³, ולכן ימתינו להם גם בדיון הממוני עד שישבו כל הכ"ג.

הגמרא מביאה העמדות נוספות התולות את מחלוקתם של ר"מ וחכמים במחלוקות תנאים ידועות הנוגעות לקבילותה של העדות בד"נ. את כל העמדות הללו מפרש ר"ת במצב שיש הכחשה גמורה ע"י עדי האב בנוסף לפגם עצמו בעדות. אביי ורב פפא מנסים לתלות את המחלוקת במחלוקות תנאים בנושא ההתראה⁶. לר"מ ההתראה שבעדות זו אין בה כדי לחייב את האשה. ולכן גם אם יגיעו עדים נוספים לחייב את האשה לא תועיל עדותם, שהרי לא תהיה בעדותם התראה, ואפי' יעידו שהתרו באשה הרי פרט זה ימצא מוכחש ע"י העדים הראשונים, שהעידו על ההתראה הגרועה, ולכן לא נוכל להאמין לעדים השניים לחיב את האשה מיתה. אולם לרבנן, שמקבלים את העדות הראשונית באופן עקרוני, יתכן ותגיע עדות נוספת כנגד האשה שלא תוכחש ע"י אף אחד מן העדים. הלכך רבנן חוששים שמא יבואו עדים נוספים ויצא לעז על הדיינים הראשונים ולכן הם מצריכים כ"ג דיינים.

22. נושא זה יתבאר אי"ה ביתר הרחבה בהסבר שיטת היד-רמ"ה.

23. כך הלשון בספר הישר, ומוסיף שם ר"ת שדברי רבה ועולא אכן קרובים להיות שוין: שניהם חוששים ללעז, לעולא שמא יצא לעז על שהיו צריכים להוסיף עליהם, ולרבה לעז על שהלכו ולא נזקקו להם.

ר' אשי תולה את מח' ר"מ וחכמים במקרה שהתרו באשה מלקות⁷ והוכחשו. לר"מ דיני מלקות בכל מקרה בשלשה⁸ וגם אם יבואו עדים נוספים לחייב את האשה לא יצטרכו להוסיף על הדיינים כדי לדון מלקות על האשה שהרי שלשה מספיקים. אולם, לחכמים דיני מלקות דנים בכ"ג. ולכן אם יגיעו עדים נוספים ונצטרך לדון את האשה מחדש נצטרך להוסיף על הדיינים ויצא עליהם לעז, אם כן, גם את חיוב הבעל מאה כסף נדון בפני כ"ג.

רבינא ותרופ נוסף בגמרא²⁴ חוזרים על מהלך דומה לאביי, אך הפעם הפגם הוא בגוף העדות ולא בהתראה⁹. לר"מ מכיון שאין לבעל עדות להתבסס עליה, גם אם יגיעו עדים נוספים יכחישום עדי האב ולכן לא יגיעו כלל לדיון בנפש האשה ולכן לא שייך כאן החשש ללעז ויספיקו שלשה דיינים. אך חכמים יסברו כמ"ד שעדויות אלו קבילות, ולכן עדות נוספת שתגיע אחרי עדי האב ולא תוכחש על ידיהם תתקבל ותחייב את האישה מיתה ולכן מצריכים חכמים כ"ג דיינים.

השיטה האחרונה בגמרא תולה את מחלוקת ר"מ וחכמים במחלוקת בן זכאי וחכמים לגבי עדות שהוכחשה בבדיקות ולא בחקירות²⁵. לכאורה יעמיד ר"ת מקרה זה בפשטות: ר"מ יועמד כבן זכאי שלא מקבל עדות זו ולכן תפטר האשה ממיתה ויצטרכו רק שלשה דיינים לחייב הבעל מאה כסף. חכמים יועמדו כמ"ד שהכחשה זו לאו כלום היא ולכן עדיין שייך כאן מיתה לאשה וצריך כ"ג.

אולם א"א לקבל העמדה זו על אף פשטותה, לפי שר"ת מקשה עליה שתי קושיות:

הקושיא הראשונה, שלשיטת חכמים יוצא שעדי הבעל לא מוכחשים כלל, א"כ אנו עוסקים עדיין בחיוב האשה ולא בתביעת האב. לעומתם לפי ר"מ כבר תמה תביעת הבעל והחלה תביעת האב. יוצא שר"מ וחכמים אינם מדברים על אותו דיון משפטי?

24. המובא כ"איבעית אימא...".

25. בדיקות אלו שאלות ששואלים את העדים לגבי פרטים הקשורים בעקיפין לעדות, כגון: שאלות על הסביבה בה התרחש המקרה, אלו בגדים לבשו המשתתפים וכדומה, פרטים אלו אינם קריטיים לקבלת העדות. לעומתם החקירות נוגעות בפרטים הרלוונטיים למקרה עצמו, כגון מתי והיכן בדיוק התרחש המקרה, ומה בדיוק קרה שם. ישנם גם חקירות הבודקות איפה בדיוק היו העדים בשעה שראו את המעשה כדי שיוכלו במקרה הצורך להזימם.

הקושיא השניה: הרי גם ר"מ חושש ללעז, אי"כ מדוע כאן ר"מ אינו חושש שמא יבואו עדים נוספים לחייב את האשה, ומצריך רק שלשה דיינים?

לקושיות אלו מביא ר"ת שלשה תירוצים:

א. לפי התי' הראשון²⁶ מדברת הגמ' במקרה שהביא הבעל שני כיתי עדים המכחישות זו את זו בבדיקות, ואח"כ הביא האב עדים שהכחישו את עדי הבעל הכחשה גמורה בחקירות.

לחכמים, מכיון שהיתה הכחשה גמורה ניצלה האשה ממיתה, והבעל יתחייב עכשיו קנס על הוצאת ש"ר. אך מכיון שעדי הבעל לא הוזמו אלא הוכחו עדיין יש מקום לחשוש לעדים נוספים ויצטרכו כ"ג דיינים לדון את הבעל.

לר"מ אף אם יגיעו עדים נוספים לחייב את האשה הם יוכחו ע"י אחת מהכתות הראשונות בבדיקות ולכן עדותם לא תתקבל לשיטת ר"מ. הלכך יספיקו שלשה דיינים בלבד לדון את הבעל כי אין חשש שיצא עליהם לעז.

ב. לפי התי' השני²⁷ היתה לבעל רק כת עדים אחת שהכחישו זא"ז בבדיקות, ואח"כ הגיעו עדי האב והכחישום הכחשה גמורה. העדים מעידים כי לא היה עמהם אף אחד אחר שיוכל להעיד.

חכמים אמנם יאמינו לעדים אלו ולא יחששו להכחשה נוספת, אולם עדיין יש מקום לחשוש שמא יוזמו עדי האב ותתבטל הכחשת עדי הבעל וממילא תתחייב האשה מיתה בשנית. במצב כזה יצטרכו להוסיף על הדיינים ויצא לעז ולכן צריך עשרים ושלשה דיינים לחכמים.

גם ר"מ יאמין לעדים אלו ולא יחשוש שמא יבואו עדים נוספים ויכחישום ואף אם יבואו עדים שיזימו את עדי האב לא תתחייב האשה מיתה ע"פ עדי הבעל הראשונים שהרי הם נמצאו מוכחשים בבדיקות, ולכן אין חשש ללעז שיצא על הדינים ומספיקים שלשה לדון בחיוב הקנס של הבעל.

ג. בתי' האחרון²⁸ מסביר ר"ת שהעמדה זו אינה מתמקדת בחשש ללעז, כי אם בחשש לכבוד הראשונים. מדובר במקרה שעדי הבעל נמצאו מוכחשים בבדיקות ועדי האב הזימום, ולא הכחישום.

26. מובא בתוס' ד"ה "והביא" (ח), וכן בתוס' ד"ה "בפלוגתא" (ט). בתירוץ של ר"ת מובאת גירסא נוספת הנובעת מהבנת המהרש"ל בתוס', אנו נביא את התירוץ ע"פ הגי' שלפנינו התואמת את שיטת המהרש"א והמהר"ם החולקים על המהרש"ל.

27. מובא כתי' ראשון מתוך שלושה לקושיות אלו בתוס' ד"ה "בפלוגתא" (ט).

לחכמים, מכיון שבתחילה היה כאן חיוב מיתה, נצרכנו לכ"ג דיינים ומשום כבודם לא נפזרם, אף שעתה אחרי שעדי הבעל הוזמו אין חשש שמא יבואו עדים נוספים לחייב את האישה.

אך ר"מ מלכתחילה לא הצריך כ"ג דיינים, שהרי לא היה כל יסוד לחייב את האישה מיתה ע"פ עדים שנמצאו מוכחשים בבדיקות, ולכן כל הדיון נערך בפני שלשה דיינים, כי אין חשש שמא יבואו עדים נוספים שיצריכו הוספה על הדיינים.

ר"ת מוסיף בספר הישר ועונה על השאלה המתבקשת: מדוע, לפי כל ההעמדות הללו, לא חולקים ר"מ וחכמים ישירות במחלוקת בה מנסים להעמיד אותם אלא נחלקים במוציא שם רע? ר"ת מסביר כי בכך שר"מ ורבנן נחלקים דווקא במוציא שם רע הם משמיעים לך אגב מחלוקתם כי לכו"ע חוששים ללעז ולכבודם של הראשונים. אם היו בוחרים להשמיע דעתם במחלוקת האחרת הייתי חושב שגם לגבי שאלת לעז וכבוד ראשונים הם חולקים.

ד. שיטת היד-רמ"ה

לפי היד-רמ"ה²⁹ ר"מ וחכמים חולקים במספר הדיינים שצריך בדיון המשני בו מחייבים את הבעל מאה כסף ומזימים את עדיו. הדיון הממוני שבשבילו מספיקים שלשה דיינים הוא בחיוב הבעל מאה כסף, והדיון בדיני נפשות הוא בחיוב עדי הבעל שהוזמו סקילה, שהרי באו לחייב את אשתו³⁰. אין אנו חוששים עוד שמא יבואו עדים שיחייבו את האישה סקילה שהרי משהוזמו עדי הבעל מוכח שאחר עדי שקר הוא מחזר ואין טענתו נכונה (כסברת ר' חייא בר אבין ורבא). את הגמרא מסביר היד-רמ"ה כך:

עולא סובר שהמחלוקת היא בחוששים ללעז. כלומר אם ירצה האב להזים את עדי הבעל לחייבו מאה כסף בפני שלשה דיינים בלבד, מפני שאינו רוצה בדיון נרחב בחיוב מיתה לעדים, חכמים חוששים שיצא לעז על הדיינים שיראה כאלו דנים דיני נפשות בשלשה בלבד. ר"מ אינו חושש מפני שנתן לראות בברור שהם דנים דיני ממונות בלבד ולא נפשות.

28. מובא כתי' שלישי בתוס' ד"ה "בפלוגתא".

29. בחדושי דף ח. ד"ה "וחכ"א" עד דף ט: סד"ה ואב"א.

30. הדיון הוא בנערה בתולה שזנתה תחת בעלה כשהיתה מאורסת לו ולכן דינה בסקילה. העדים מתחייבים מדין "כאשר זמם לעשות לאחיו" סקילה כמו שרצו לחייב את האישה.

הגמרא מקשה לשיטת עולא מהתוספתא⁴: "וחכמים אומרים: תבעו ממון בשלשה, תבעו נפשות - בעשרים ושלשה". איך יתכן מצב לעולא בו ידונו ממונות בשלשה בלבד הרי אפי' תבע האב את הבעל תביעה ממונית בלבד ידונו לו עשרים ושלשה דיינים שמא יצא עליהם לעז?

את תירוץ הגמרא מסביר היד-רמ"ה בשני אופנים:

באופן הראשון מחלק היד-רמ"ה בין "תבעו ממון" של התוספתא לבין "בא לגבות ממנו ממון" המובא בתי"ר בא ור' חייא בר אבין. תבעו ממון זהו מצב שבו האב תובע את הבעל ועדיו הן בדין פלילי והן בדין אזרחי בבת אחת - בהרכב אחד של בי"ד, ולכן חוששים ללעז שיצא אם יזים את העדים ע"מ לחייב את הבעל מאה כסף בלבד. אולם במקרה של "בא לגבות ממנו ממון" זהו מקרה שבו הפריד האב בין שני סוגי התביעות: בתחילה הזים את עדי הבעל בפני עשרים ושלשה דיינים ("תבעו נפשות"), ורק אח"כ בא לגבות את הקנס מהבעל. במקרה כזה אין חשש ללעז שהרי כבר הוזמו העדים כראוי ולכן מספיקים שלשה דיינים לחייב את הבעל קנס.

באופן השני מבאר היד-רמ"ה כי ההבדל בין "תבעו ממון" של התוספתא לבין מקרה דומה בו עולא סובר שחוששים ללעז הוא במצב המשפטי של העדים. התוספתא מדברת במצב בו לא הצליחו העדים לחייב את האשה סקילה כלל, שלא התרו בה וכדומה, שאז אין להם כלל דין מוות. הבעל עדיין חייב בקנס שהרי ניסה להוציא שם רע לאשתו, אולם מספיקים עכשיו שלשה דיינים גם לעולא מכיון שלא יצא עליהם לעז, שהרי אין ד"נ לעדים. לעומת התוספתא, עולא דבר במצב בו עדיין לא בטלו ד"נ מהעדים ועדיין יש חשש ללעז.

את שיטת רבה⁵ מסביר היד-רמ"ה באופן דומה לר"ת: חכמים חוששים לכבוד הראשונים שהתפזרו מאונס וימתינו להם לדון את העדים ד"נ ואת הבעל ד"מ. ואלו ר"מ אינו חושש לכבודם.

אביי ור' פפא מסבירים את מח' ר"מ וחכמים במקרים בהם ההתראה שהתרו העדים באשה שנויה כבר במחלוקת תנאים⁶: חכמים סוברים כמ"ד שהתראה זו טובה מספיק לחייב את העדים סקילה, שהרי הם זממו בעדותם לחייב את האשה סקילה וצריכים עשרים ושלשה דיינים שמא יצא לעז. אך ר"מ סובר כמ"ד שאין זו התראה מספיקה, ולכן אין חיוב מיתה לעדים ומספיקים שלשה דיינים לדון בקנס שחייב הבעל.

ר' אשי מעמיד את המחלוקת במקרה והעדים התרו באשה מלקות⁷, וכאשר יוזמו יתחייבו אף הם מלקות. לר"מ דיון בחיוב מלקות מתבצע בשלשה דיינים, ולכן תביעת האב להזמת העדים ולגבית הקנס תהיה בפני שלשה. אך חכמים סוברים כי דיון במלקות מצריך עשרים ושלשה דיינים⁸, ולכן חיוב העדים הזוממים מלקות יצטרך להתבצע בפני עשרים ושלשה דיינים.

היד-רמ"ה מוסיף הסבר בשטת ר' אשי הסבר מדוע לא תולים מחלוקת ר"מ וחכמים בחיוב המלקות שמתחייב הבעל³¹: ממאי נפשך אם העדים רצו לחייב את האשה מיתה הרי שלכו"ע הם יידונו בפני כ"ג, ואם לא התרו בה כלל ולא שוו לה מזידה אין כאן דין מוציא שם רע כלל שהרי אין זה גדר שמחייב את האשה, ולכן צריך להעמיד את המח' במקרה והתרו בה מלקות בלבד, וכך הגענו להעמדה הראשונית ואין לנו כל צורך להתייחס לחיוב המלקות של הבעל.

רבינא ועוד שני תירוצים נוספים בגמרא מדברים כאשר העדים הוזמו אך עדותם אינה עדות גמורה: או משום שנמצא אחד מהם קרוב או פסול, או שהתראה לא באה מן העדים עצמם, או שהוכחשו בבדיקות ולא בחקירות. כל אחד מן המקרים הללו שנוי במחלוקת תנאים, ובה תולים גם את מחלוקת ר"מ וחכמים: לר"מ נמצאה עדותם של העדים מוכחשת או לא מועילה בצורה אחרת, הבעל יתחייב עכ"פ מאה כסף על שנסה להוציא שם רע על אשתו. אך מכיון שהעדים לא זממו להרוג את האשה, שהרי נמצאה עדותם בטלה, לא יהיה דיון בנפשות העדים ויספיקו שלשה דיינים. אולם חכמים סוברים כמ"ד שהעדים כשרים, ולכן כאשר מוזמים העדים ישנו דיון בנפשות העדים המצריך כ"ג דיינים.

שיטת היד-רמ"ה מעלה חידוש מסוים: העדים הזוממים אינם נשפטים בפני ההרכב שקבל את עדותם הראשונית - ההרכב ששפט את האשה, אלא בפני הרכב חדש - דייני הבעל. ניתן לצמצם חידוש זה רק למקרה מיוחד זה של המוציא שם רע שהרי רק בו מצאנו דיון משני לא רק לגבי העדים הזוממים אלא גם לגבי בעל הדין ששכר אותם, ולכן הבין היד-רמ"ה שבמקרה כזה ישפטו העדים עם הבעל ששכר אותם בפני הרכב חדש. ר"ת לא מסביר כיד-רמ"ה מפני שהוא מעמיד את כל המחלוקת במקרה שהוכחשו עדי הבעל וממילא לא שייך בהם חיוב מיתה כי אם באשה. ואילו רש"י לא מסביר כיד-רמ"ה מפני שאם תעמיד את הדיון בנפשות

31. הגמ' דורשת את הפס' "ויסרו אותו" שבפרשת מוצש"ר לחיוב מלקות שמתחייב הבעל, כאשר נמצא שהוא ניסה להוציא שם רע על אשתו.

העדים ממילא מה שייך לכאן החשש ללעז, שרש"י הבין כחשש ללעז שיצא על האישה?

ה. סיכום

במאמר זה סקרנו שלוש משיטות הראשונים בהסבר הסוגיא :
 רש"י הבין כי כל הסוגיא מדברת על הדיון הראשוני בו בא הבעל לחייב את אשתו מיתה, או להפסידה כתובתה. הלעז לו חוששים, ע"פ הסבר המהר"ם שיף, הינו לעז שיוצא על האישה שזינתה, הגורם להרעת חזקת הכשרות שלה, וכתוצאה מכך אנו חוששים שיגיעו עדים למעשה. המונח 'כבוד הראשונים' לרש"י הינו באותו דיון עצמו בנפש האשה וכתובתה, כאשר עוברים מדיון פלילי בד"נ, לדיון אזרחי בד"מ. מעבר זה מדיון לדיון גם מסביר מדוע אין כאן בעיה של "צריך לברר" בטענת הבעל. ר"ת בתוס' חידש כי גם כאשר הוכחו עדי הבעל שייך דין המוציא שם רע, ואעפ"כ עדיין אנו חוששים שמא טענתו אמיתית היתה, ויתכן ויגיעו עדים נוספים שיגבו את דבריו. לכן, לשיטתו, הלעז שבסוגיא הינו החשש, שאע"פ שהוכחו עדי הבעל והחל הדיון המשני בחיוב הקנס לבעל, עדיין יבואו עדים נוספים ויצא לעז על הדיינים כאלו אינם יודעים לדון ד"נ ולכן צריך להוסיף עליהם. כבוד הראשונים שמוזכר בסוגיא הינו החשש שמא יאמרו על הדיינים שהתפזרו ולא המתנו להם, שאין בהם ממש, ולכן ממתנינים להם שיחזרו לפני שמתחילים לדון.
 היד-רמ"ה מבאר כי המחלוקת מתיחסת לדיון המשני בו מתחייב הבעל קנס ועדיו שהוזמו מתחייבים מיתה שזממו לחייב את האשה. הלעז עשוי לצאת על הדיינים המקבלים את עדי האב המזימים שלא ע"מ לדון ד"נ בעדי הבעל, אלא כדי לחייב את הבעל קנס. הדיינים מקבלים את עדותם בהרכב מצומצם, של שלושה דיינים, המספיק רק לד"מ. מכאן יוצא עליהם לעז כאילו הם רוצים לחייב מיתה את עדי הבעל הזוממים בהרכב מצומצם זה. את המושג 'כבוד הראשונים' מסביר היד-רמ"ה בדומה לר"ת.